

Moja kazivanja.

Ovu priču sam već mnogo puta ispričao. Rešio sam da je zapišem. Neka ostane, ja je neću moći još dugo pričati, a i neću imati kome. Neka ostane zapisana, mislim da hleba ne traži.

Kažu, stručnin ljudi kažu, da traume koje dete doživi do desete godine života ostaju urezani u njegovom sećanju i postaju neizbrisivi ožiljci do kraja života. Neki događaji mi kao detetu nisu izgledali opasni ili strašni jer ih nisam razumeo. Postali su strašni kada sam video reakcije odraslih i čuo njikovu međusobnu komunikaciju. Strah se useljavao u moju dečju svest. bez obzira na uzrast bio sam na smrt preplašen da se ne izreknem da sam Jevrejin. Koraci na stepeništu su kod mene izazivali ubrzano disanje, bledilo i znojenje, jer sam se bojao da to dolaze neki ljudi koji će ubiti i moje najbližnje i mene. A zavijanje sirene za uzbunu, je kod mene izazivao nervozu i povraćanje. Zbog toga sam bio prekorevan, jer i tako mali morao sam da vladam sobom, tako je smatrala moja majka, ne smem pokazati strah, ne smem se odati i moram biti sposoban da u svakom trenutku zgrabim mali ranac, u kome su bile spakovane moje neophodne stvari, i trčeći pobegnem od opasnosti. Imperativ je bio preživeti. Zbog svega toga u ponašanju sam se razlikovao od ostale dece, i tada a i docnije, nosio sam u sebi tajnu i nikom se nisam smeo poveriti. Bio sam odgovoran za sebe ali i za svoje najbliže. Bez obzira što sam imao tek četiri godine.

A jezive slike ljudskih leševa, streljanja, izbezumljena lica Nemaca zarobljenika, neću zaboraviti do kraja života. Sada, kada mi je 85 godina, to sigurno znam.

Ja se veoma dobro sećam reči, slika, događaja, pa čak i nekih detalja. Sve to bi bili samo inserti, da mi docnija kazivanja moje majke Suzane Hacker udate Nećak, nisu omogućila da sve to povežem u logičnu i hronološku celinu.

Moj otac, Dušan Nećak, je zbog službe iz Novog Sada prešao u Beograd, tako da smo živeli u iznajmljenom stanu, u Divčibarskoj ulici (mislim da se i danas tako zove) maloj i tihoj ulici u blizini raskrsnice Bulevara kralja Aleksandra i Batutove, u prizemlju kuće sa dvorištem.

Genetika čini čuda i ja sam već tada pokazao zainteresovanost i „sposobnost“ da se bavim trgovinom. Svoju igračku, kažu vrlo lep tenk koji je pucao i bacao varnice kada se kretao, prodao sam, kroz uličnu ogradu, starijoj deci za neku sitnu kovanicu, možda deset para. A kako nisam znao čemu novac služi, ja sam taj novčić, posle kraćeg vremena bacio preko ograde u susedno dvorište. Zbog toga me niko nije grdio. Naprotiv svi moji su se tome smejali. Ja nisam shvatio čemu su se oni smejali, ali sam bio sretan.

Tu u toplom, sretnom porodičnom ambijentu, pred očima mojih roditelja stvara se, deo po deo, tamni mozaik, koji će na kraju dati sliku zla. Otac je otišao u rat i završio život u logoru smrti Jasenovac.

Za mene je Holokaust počeo u prvim mesecima moje treće godine. Neposredno po okupaciji Beograda, prva komšinica u kući o kojoj sam već govorio, emigrantkinja iz Rusije, znajući da smo Jevreji, počela je da ucenjuje moju majku. Kasnije kada su me učili da mi je komšija bliži od rođaka, ja u to nisam poverovao. Pošto joj je moja majka isplatila traženu sumu noca, znajući da to neće biti kraj ucenjivanja, jednog lepog sunčanog dana, otišli smo u grad, kao i mnogo puta ranije, ali se ovoga puta nismo vratili kući.

Prethodnih dana, moja majka je sreća porodičnog prijatelja gospodina Đorđa Đorđevića, predratnog visokog funkcionera u ministarstvu unutrašnjih dela, sada u penziji. Ispričala mu je u kakvoj smo situaciji i on je bez dvoumljenja predložio da se odmah preselimo kod njih. On je sa svojom mnogobrojnom porodicom živeo u ulici Miloša velikog, u ogromnom stanu koji je zauzimao ceo poslednji sprat u dvospratnoj kući. Sa gospodinom Đorđevićem, koga smo svi zvali čika Đoka, tu je živela njegova supruga koju smo od milja zvali tetka Tika. Bila je Nemica i udajom je prešla na pravoslavlje, blaga, skromna, divna žena, uvek u crnini zbog izgubljenog sina, potsećala je, svojim izgledom i ponašanjem, na monahinju u najboljem smislu te reči. Osim njih tu su živеле i četiri njihove ćeri sa decom i jednim zetom. Mi smo, njihovim prijateljima i svima drugima, bili pretstavljani kao rođaci iz Vojvodine. Čika Đoka, monarhista po ubeđenju, imao je tu sreću da su mu deca, tri kćeri, bile komunisti. U tom stanu su ponekad održavani sastanci ilegalaca, tu se, ispod čebeta ili jorgana, slušao radio London i radio Moskva, Mesto sa toliko dece, a ispod nas je stanovao visoki nemački oficir, bilo je po mišljenju ilegalaca, najmanje sumnjivo. Od tog nemačkog oficira sam ponekad, kao i druga deca, dobijao bonbonu kada bi nas sreo na stepeništu ili u dvorištu ispred zgrade. Zbog toga me je majka prekorevala i naredila mi je da nismem da uzimam od Nemca ništa. Moj problem je bio dvojak, nisam smeo da uzmem bonbonu koju sam toliko želeo i nisam smeo da kažem zašto neću više da uzimam bonbonu. I moja majka se priključila toj ilegalnoj grupi. Nije bila komunistica, ali je smatrala da se čovek mora boriti protiv nacista, a i osećaj zahvalnosti prema ljudima koji su nas krili uticao je na njenu odluku. Među mnogim akcijama, ta grupa je učestvovala u ubistvu zloglasnog policijskog agenta Kosmajca. Posle tog atentata, grupa je bila delimično provaljena, pa smo mi isto kao i prethodnog puta, u po bela dana otšetalili iz ulice Miloša Velikog u koju se više nismo vratili. Primila nas je u svoj skromni stan gospođa Vukica Đorđević (nije bila u srodstvu sa porodicom čika Đoke) u kome je živela sa čerkom Oliverom - Oljom. Suprug gospođe Vukice, sin i zetovi čika Đoke, kao i moj otac bili su oficiri i svi su se međusobno znali viđajući se, družeći se i učestvujući na raznim događajima koji su se održavali u oficirskim domovima u Novom sadu i Beogradu. Tako smo se "uselili" u ulicu Alekse Nenadovića 37, u blizini Slavije. Naravno problem je bio sa prijavljivanjem i ostalim dokumentima, usluge čika Đoke više nismo mogli niti smeli da koristimo. I tu, u novom prebivalištu smo svima pretstavljani kao rođaci iz Vojvodine. U ovom stanu je vladala potpuno druga

atmosfera. Dolazili su ljudi crnoberzijanci i donosili su mast, brašno, petrolej i mnoge druge potrebštine, a među njima i neko smeđe ili crno zrnevlje, koje su gospođa Vukica i moja majka pekli, mleli, kuvali i servirali kao crnu kafu. Nikada ništa gore nisam okusio u životu, tako da i danas ne pijem kuvanu crnu kafu, tursku, grčku, domaću kako god da je nazivaju. Međutim, i pored tog groznog napitka, tu su se okupljali i na tu kafu dolazili lekari, advokati, profesori, ljudi i žene iz, kako se govorilo, boljih beogradskih porodica. O politici nije bilo ozbiljnih priča, a svi su verovali da okupacija neće dugo potrajati i da će se ubrzo sve rešiti. Ne znam, nikada to nisam otkrio, da li su ti ljudi bili naivni ili su želeli da se dobrom nadaju. Moja baba po majci Tereza Hacker, dok još nije bila odvedena u Aušvić, slala nam je novac iz Sente nekako preko Zemuna do gospođe Lučike, drugarice iz detinjstva moje majke. Gospođa Lučika je bila, što bi se reklo, dobro udata i živela je u vili na Senjaku. Od tog babinog novca su plaćani crnoberzijanci i od tog novca smo mi svi živeli. Jednom prilikom kada je moja majka došla po novac kod gospođe Lučike, neko je pozvonio na vrata. U sobu, salon u kome su do tada sedele i pričale, gospođa Lučika je uvela čoveka u nemačkoj uniformi, pripadnika feldžandarmerije. Moja majka, koja mi je to docnije pričala, je pomislila da je to njen kraj, da spasa nema, pričala mi je da je bila umorna od svega toga, da je njoj već bilo sve jedno, ali se brinula šta će biti samnom. Videvši uznemireno lice moje majke, gospođa Lučika je utešno rekla mojoj majci da je to njihov prijatelj, dobri Fric. On je njima pomagao da dobiju papire kako bi mogli da napuste zemlju. Bez mnogo uvoda gospođa Lučika je rekla Fricu da bi bilo lepo da pomogne i nama. Da nabavi za nas nove papire i da naše sumnjive kartone ukloni iz policijske dokumentacije. Po mišljenju gospođe Lučike on, dobri Fric, je to mogao. Posle kraćeg vremena, moja majka je ponovo posetila gospođu Lučiku u vili na Senjaku. Bio je prisutan i dobri Fric. On je pred mojom majkom pocepao naše policijske kartone, dao je mojoj majci neke druge papire i zahtevao da odmah promenimo prebivalište, da se preselimo bilo gde na drugo mesto. Za tu veliku uslugu dobri Fric nije tražio, niti je prihvatio bilo kakvu nagradu. Mnogo godina kasnije, pitao sam svoju majku kako se tačno zvao dobri Fric, kako da mu sad kada je sve prošlo, izrazimo našu zahvalnost. Majka mi je objasnila da ne zna ništa o dobrom Fricu i da nije ni smela da zna, jer ako bi nju uhapsili ona bi, veruje, pod policijskom torturom morala da ga oda, a onda bi dobri Fric bio streljan. Ja sam još nešto mudrovao i mrmljao, sve dok mi majka nije objasnila. Ako želim da se zahvalim čoveku koji nas je spasao, moram do kraja života, u svakoj prilici da kažem da nas je spasao ovaj nemački vojnik, koji je bio dobar čovek. To sam morao zapamtiti. I evo i ovu priliku koristim da to napišem.

Mi smo se preselili u potkrovlje zgrade u Zorinoj ulici. Oko tog potkrovlja i preseljenja pomogli su nam neki mladi ilegalci. To sam doznao znatno kasnije, posle oslobođenja, kad me je jedan čovek iz kraja, na ulici upitao da li se sećam njega koji je bio jedan od onih mladih ljudi koji su nas preselili.

Tu u Zorinoj ulici pored mog ležaja bio je uvek spreman mali ranac, sa mojim neophodnim stvarima. U taj ranac, moja majka je ubacila sliku moga oca i njenu sliku, da bi mogao da ih se sećam ukoliko bi se njima nešto loše desilo. Glava mi je bila puna nekih uputstava, naredbi i saveta. Na primer, ako se moja majka ne bi na vreme vratila kući, trebalo je da uzmem moj mali ranac i odmah odem u ulicu Kneza Miloša, kod čika Đoke. Trebalo je da zamolim neku, bilo koju, stariju gospođu da me odvede do ulice Miloša velikog, da joj se ljubazno zahvalim i da sam, da ona ne vidi gde sam otišao, odem do stana čika Đoke. Za mene je to tada bila noćna mora. Stalno sam se, u sebi naravno, preslišavao kako da to izvedem. Ni danas mi nije jasno kako bi sve to izgledalo.

Uporno, u svakoj prilici, majka me je učila da smo mi Srbi iz Vojvodine, da sam mali i da ne znam kako mi se zovu baba i deda, da nebih otkrio njihova jevrejska imena. Ako vidim jevrejsku zvezdu ili bilo koji jevrejski simbol, ne reagujem, da se pravim kao da ih prvi put vidim. Bili su to, današnjim rečnikom rečeno, brifinzi koje ja nisam baš u potpunosti razumeo. Jedino sam znao da ne smem da kažem da sam Jevrejin i da bilo šta znam o Jevrejima. Prošao je rat, ziveli smo u oslobođenoj zemlji, ali moja majka mi nikada nije rekla da sad mogu da kažem da sam Jevrejin, da za nas više nema opasnosti. Do svoje smrti, moja majka je verovala da se zlo, da se Holokaust može opet dogoditi. Tek sada, kao dobar poznavalac antisemitizma, društvenih i političkih događanja u Evropi ali i kod nas, mogu i moram da prihvatim uverenja i strahove moje majke.

Dugo me je to pratilo, to skrivanje mog identiteta, sve dok me, u višim razredima gimnazije, na času filozofije, moja draga profesorka drugarica Olga Koen nije prozvala rečima: "Ajde ti Mošice" (čest nadimak od milja kod Jevreja), moji drugari iz razreda, sretni što su "uhvatili" profesorku u neznanju povikali su: nije on Mošica, on je Aleksandar! Smireno, strogim dubokim altrom, pomalo tužno, odgovorila je: "Ništa vi deco ne znate". Tada sam shvatio da nema nikakvog smisla kriti da sam Jevrejin. Od situacije u kojoj sam skrivao da sam Jevrejin počeo sam da preterujem u pokazivanju da sam Jevrejin.

Na svoju svesku sam zalepio neku sliku-reklamu za Jaffa pomorande. I deca ko deca su me prozvali Jafa. A na fakultetu sam moju kasetu, gde sam držao tablu za crtanje i drugi pribor, ukrasio magendavidom (šestokrakom jevrejskom zvezdom). Ispred te kasete smo se okupljali Kolja Davičo, Ester Danon, Miša David i drugi Jevreji koji su studirali arhitekturu. Nikada u tim razgovorima ispred moje kasete nismo spominjali da smo Jevreji, niti smo razgovarali o jevrejskim temama.

Da se vratim na naše zadnje prebivalište za vreme okupacije, tu u Zorinoj ulici smo dočekali oslobođenje. Iz memljivog podruma, koji su svi zvali sklonište, posle mnogo dana provedenih u podrumu, majka me je izvela na ulicu, na svetlost. Ispred zgrade stajao je, meni se tada činio ogroman, ruski tenk, a oko njega mnogo crvenoarmejaca i civila, valjda naših komšija. Svi su bili oduševljeni, grlili su se i ljubili sa crvenoarmejcima i međusobno, neki su plakali od sreće, od uzbuđenja. Ja nisam baš sve to shvatao, čvrsto sam se držao

uz svoju majku, uplašen da je neizgubim u toj gužvi, a ona se ponašala isto kao i svi oko nas, govoreći kroz suze da smo najzad slobodni, da je sve završeno, da smo preživeli. Tek kasnije sam shvatio koje je to olakšanje bilo za nju. Tu radost prekinuli su neki pucnji iz potkrovlja zgrade u neposrednoj blizini, baš na mestu gde se danas nalazi mađarska ambasada. Ti pucnji su pogodili jednog crvenoarmejca, tu pred nama. Iz grupe crvenoarmejaca, koji su jeli nešto iz svojih manjerki, a i ono što su im radosni ljudi donosili, dvojica ili trojica njih su prekinuli sa jelom i uputili su se u zgradu odakle su došli pucnji. Ubrzo su se crvenoarmejci vratili vodeći dva nemačka vojnika, koji su valda pucali sa tog potkrovlja. Ne znam kako su drugi ljudi reagovali, ja sam razrogačenih očiju čekao da vidim šta će biti dalje. Bez nekih naročitih priprema, rekao bih rutinski, dvojicu Nemaca su odveli nešto niže niz Zorinu ulicu, prema Bulevaru. Ispred ograde, kuće gde se po priči nalazio četnički štab ili tako nešto, dvojicu Nemaca su streljali. I danas mislim da samo ja nisam shvatio šta se dešava, nesećam se da je tu bilo druge dece, a odrasli su, kao i moja majka, nastavili da se raduju oslobođenju.

Dugu kolonu nemačkih zarobljenika sa podignutim rukama sprovodili su naoružani borci, Kolona se kretala od ulice Kralja Aleksandra, Zorinom ulicom, prema Makenzijevoj. Slika unezverjenih lica zarobljenika mi se ucrtala u sećanje. Stariji su govorili da ih vode na streljanje. Verujem da sam na licima, onih koji su posmatrali kolonu, video radost, a mnogi su im dobacivali neke uvrede, neki su pokušali da priđu koloni sa visoko podignutom rukom u želji da udare nekog zarobljenika. To im borci koji su sprovodili kolonu nisu dozvoljavali. Za moju majku ne, njoj nije bilo žao tih nemaca, ali za mene je još tada smrt postala tužna. Smrt mi je postala jasna, nikada posle nisam pitao šta je to smrt i šta znači kad neko umre. Znao sam.

Tih dana kada sam sa majkom išao po neke namirnice, bilo je normalno na ulici videti leševe naslagane kao cepanice. Jedna takva slika, na uglu ulica Kumanovske i Kralja Aleksandra, mi je i posle osamdeset godina pred očima. To je bilo toliko uobičajeno da mi majka nije ni pokrivala oči ili okretala glavu na drugu stranu. Valda je mislila da sam toga već mnogo video. Nikako nisam shvatio zašto mi je, mnogo vremena posle toga, kada me je vodila u bioskop, pokrivala oči zbog nekih ljubavnih scena na platnu.

Oslobođenjem zemlje, trauma i posledice Holokausta, nisu nestale kod mene. Ja nisam imao oca, ujake, tetke, babu, dedu, a deca u školi, pa i nastavnici su me pitali kako to da nemaš nikoga ni oca, ni ujake, tetke, babu, dedu? Da bih bio kao i druga deca ja sam izmišljao da su mi prijateljice moje majke tetke ili neke druge rođake.

Mene otac nikada nije mogao da odvede na utakmicu. Ja nikada nisam sedeo u krilu moje babe niti sam slušao njene priče, nisam nikada čuo njenu pesmu. I danas mi pođu suze kad pomislim da su moju baku, njenu majku kao imnoge druge stare Jevreje, stočnim vagonima, u ponižavajućim higijenskim uslovima,

odvezli u Aušvic, poskidali ih gole, ošišali do glave i ugušili ih u gasnim komorama.

Ja nisam imao porodična okupljanja. Moja porodica i ja smo bivali zajedno samo kada sam posećivao Aušvic i Jasenovac. Tada smo, bez reči, moji mrtvi i ja dugo, dugo razgovarali. Iz tih razgovora sam mnogo naučio.

Neko mi je ukrao detinjstvo.

Kako je bilo moguće i zašto se desio Holokaust? Često, valda da bi dali ozbiljnost tom pitanju, dodaju i kako je bilo moguće da se Holokaust desi u toj civilizovanoj Evropi? Ovo pitanje veoma često postavljaju mnogi, pa i učeni ljudi, ne želeći da se suoče sa stvarnošću, tražeći odgovore koji ne postoje. I ja sam sebi postavljao to pitanje, sve dok nisam pročitao mnogo knjiga i tekstova u vezi sa antisemitizmom. Počeo sam slagati kockicu po kockicu, praveći mozaik. Prvo se počela nagoveštavati, a potom je postajala (meni) sve jasniji slika - poruka. **Holokaust se jedino mogao desiti u Evropi u kojoj je bio duboko usaden i rasprostranjen religijski antisemitizam.**

Sveštenik anglikanske crkve i osnivač Odeljenja za religijske studije na Univerzitetu u Vankuveru, Vilim Nikols, napisao je knjigu „Hrišćanski antisemitizam“. On smatra da nisu pogrešna mišljenja da korene Hitlerovog antisemitizma treba tražiti u dvehiljadegodišnjem antisemitskom stavu hrišćanske crkve.

Mora se glasno kazati da nisu samo nemački nacisti sprovodili plan cinično nazvan:” Konačno rešenje jevrejskog pitanja”.U konačnom rešenju jevrejskog pitanja učestvovali su i mnogi drugi narodi. Na prste jedne ruke možete pobrojati evropske države čije stanovništvo u značajnom broju nije učestvovalo u uništavanju Jevreja. To znači da je Hitlerov plan naišao na plodno tle i da je bio lako prihvaćen. To što je u mnogim narodima bilo časnih i hrabrih ljudi koji su, rizikujući svoje živote, kao i živote svojih najbližnjih, spašavali Jevreje ne može sakriti one druge ljude iz tih naroda, a ni sramotu nanetu tim narodima, koji su dali svoj doprinos u konačnom rešenju jevrejskog pitanja. Koji su aktivno ili pasivno učestvovali u Holokaustu.

Današnja događanja nam nude neke nove kockice za mozaik. Ali zamenom starih kockica novim savremenim, koje se razlikuju samo po formi ali ne i po sadržini, slika mozaika bi nažalost ostala ista.

Mnogi u Srbiji veruju da se Holokaust desio tamo negde u Evropi, ali ne i u Sbjiji. Mnogi veruju da danas u Srbiji nema antisemitizma. Kada im kažem da u Srbiji antisemitizma i danas ima, zabrinuto pitaju, pa kog Jevrejina su danas ubili, ja za to ne znam?

Grafiti na ulicama su prisutni, mogu se čuti javno izrečene antisemitke izjave, stotinu objavljenih knjiga u Srbiji sadrže antisemitske stavove i poruke. Neku decu i dalje uče da su im Jevreji ubili boga. Mene je 2019 kordon interventne brigade srpske policije sprečio da uđem u sinagogu. A judenlager Semlin, na Starom sajmištu, simbol stradanja Jevreja u Srbiji, ni do danas nije adekvatno obeležen. I ako mnogi tvrde da niko ne bi imao ništa protiv da se na tom mestu

postavi skromna ploča, na kojoj bi pisalo da je tu ubijeno 6.386 ljudi samo zato što su bili Jeevreji, te ploče nema.

Ja sam se 2022. godine, u pisanoj formi, obratio Ministarstvu Kulture sa molbom da mi Komisija pri tom Ministarstvu odobri da o mom trošku, a u ime JO Zemun na prostoru nekadašnjeg Jevrejskog logora Zemun, postavim spomen ploču na kojoj bi pisalo: Na ovom mestu se od 08. Decembra 1941. do 10. maja 1942. nalazio Jevrejski logor Zemun čiji su zatočnici 6.386 ljudi ubijeni samo zato što su bili Jevreji.

Nikada nisam dobio odgovor. A ploče i dalje nema!

Ja sam preživeo Holokaust u Srbiji. I ja, ali i antisemitizam smo živi.

Beograd, Subota 22. april 2023.

Aleksandar Saša Nećak